

NOVODOBÝ KRITIK KONFUCIÁNSKEJ ORTODOXIE

M. ÜBELHÖR: Wang Ken [1483—1541] und seine Lehre. Eine kritische Position im späten Konfucianismus. Verlag von Dietrich Reimer, Berlin 1986, 268 s.

Pre staré čínske konfuciánske myslenie, ktoré počas dvoch tisícročí vytváralo myšlienkové i ideologické podhubie a základ spoločenskej základne i nadstavby, je typický neustály návrat k prameňom učenia od dôb jeho vzniku na rozhraní 6. — 5. stor. pred n. l. až po 1. stor. n. l. a oficiálny výklad náuky, ktorý sa v priebehu stáročí menil. Od začiatku nášho tisícročia a najmä od 13. stor. sa presadil tzv. novokonfucianizmus v interpretácii významného filozofa Ču Siho (1130—1200) a niektorých z jeho predchodcov. Ak je vôbec možné použiť európske pojmy pri výklade starej čínskej filozofie, išlo o racionalistické a pragmatické učenie s dôrazom na výklad dosť svojvoľne vybraných diel Konfucia a jeho nasledovníkov. V podmienkach východnej despócie bol tento výklad záväzný pre celú vrstvu vzdelancov, ktorí vytvárali vrstvu štátnej byrokracie a učiteľov na rôznych typoch škôl.

Záväznosť výkladu však nezamedzila vytvorenie väčších či menších odchýliek, ktoré ortodoxii vcelku nevadili, lebo sa netýkali základných premís konfuciánskej filozofie a konfuciánskeho svetového názoru. V priebehu stáročí sa ukázalo, že ak má konfucianizmus slúžiť ako platforma a nevyhnutný predpoklad toho, čomu sa v marxizme hovorí nadstavba, musí sa prispôbiť novému, hoci nie markantnému vývinu v spoločenskej, ekonomickej i inštitucionálnej oblasti.

Medzi 13. stor., keď sa novokonfucianizmus definitívne presadil a kanonizoval a 16. stor., o ktorom je v recenzovanej knihe reč, nastali v Číne značné zmeny. Po páde mongolskej dynastie Jüan roku 1368 sa s využitím

sily ľudových povstaní k moci dostala domáca dynastia Ming. Jej zakladateľ, pôvodne túlavý mních Ču Jüančang (1328—1398), obnovil autokratické zriadenie, do istej miery iné, než bolo v Číne predtým. Hlavné slovo mal cisár a jemu blízki ľudia. Rozvoj obchodu, ktorý bol na programe súčasníkov Ču Siho i počas panovania ziskuchtivých Mongolov, musel ustúpiť do úzadia a Mingovia nadväzujúci na tradičnú orientáciu, začali preferovať tradičnú fyziokratickú ekonómiu a silnú spoločenskú kontrolu politického a ideologického systému. V 16. stor., keď spolu s Európou aj Čína začala vstupovať do novoveku následkom vývinu v ekonomickej i spoločenskej oblasti, aj keď v Číne často úmyselne brzdeného, vytvorili sa predpoklady pre kritiku tých postulátov konfuciánskej ideológie, ktoré sa ukázali byť málo vhodné v nových podmienkach.

Konfuciánska nadstavba hyperbolizovala význam etiky. Vysoká morálka bola *conditio sine qua non* každej ľudskej činnosti, slúžila politike, štátnej správe, stála nad právom, dokonca aj nad náboženstvom, kategorizovala a hierarchizovala medziľudské a spoločenské vzťahy a dávala svojskú pečať všetkým inštitúciám a nadstavbovým javom doby. V štáte, kde mal cisár absolútnu moc a jej vykonávateľmi boli predovšetkým štátni úradníci, morálka, väčšmi než právo, umožňovala riadny chod celého života. Vychádzalo sa z predpokladu, že vysoké morálne vlastnosti cisára, vláducej vrstvy a más ľudu, zaistia úspešné fungovanie spoločenského i prírodného sveta, dokonca kozmu, pretože sa verilo na spoločensko-prírodný paralelizmus. Podľa novej konfucianskej

exegézy najmorálnejší, a teda jedine oprávnení vládnuť, môžu byť iba tí, ktorí dokonale poznajú konfuciánske učenie, lebo iba oni vytvárajú predpoklad pre dokonalú harmóniu medzi kozmickými silami a stavom spoločnosti.

Na začiatku mingskej vlády koncom 14. stor. prišlo k násilnej a dosť svojvoľnej petrifikácii spoločnosti rozdelenej dedične na rodiny či klany vojakov, remeselníkov, roľníkov, ku ktorým sa v polovici 15. stor. pridali obchodníci. Silná vrstva obchodníkov sa vytvorila, keď sa systém dedičného delenia vplyvom spoločenskej mobility rozpadol. Obchodnícka vrstva sa stala spoločensky a ekonomicky najaktívnejšia, a práve jej predstavitelia pocítili potrebu kritického pohľadu a aspoň čiastočnej ideologickej „reformy“ konfuciánskeho učenia.

Wang Ken, ktorému je venovaná recenzovaná kniha, pochádzal z klanu, v ktorom boli roľníci, výrobcovia soli, priekupníci a obchodníci s látkami. Spočiatku mal pomerne nízke vzdelanie, ale jeho obchodnícky život mu umožnil spoznať svet a stretať sa s početnými vzdelancami. Zapochyboval o neokonfuciánskej téze, že samotné štúdium konfuciánskych spisov, ich memorovanie alebo v tom čase vysoko vyzdvihované „sebazdokonalovanie“ (*siou-šen*) pomôže vytvoriť „mudrcov“ (*šeng-žen*), ktorí by boli stelesnením konfuciánskych ideálov.

Podľa novokonfucianizmu základom všetkého existujúceho je *tchien-li*, princíp kozmického poriadku, niečo podobného ako vôľa v Schopenhauerovej alebo absolútny duch v Hegelovej filozofii. Proti tomuto princípu stoja *žen-jü*, ľudské túžby a žiadosti. Princíp kozmického poriadku môže bláhodárne pôsobiť vo vývine každého človeka len vtedy, ak sa eliminujú všetky ľudské žiadosti či vášne, pokiaľ nie sú pre udržanie života nevyhnutne potrebné. Základom žiadostí

je sebeckosť, ktorá plodí morálne a spoločenské nešváry.

Wang Ken vychádzal aspoň čiastočne z pôvodných, teda starých konfuciánskych spisov, keď tvrdil, že sebazdokonalovanie (*siou-šen*) má však zmysel iba vtedy, ak je zároveň „sebazachovaním“ (*pao-šen*), a to nie je možné, ak sa človeku nedá dostatočný priestor pre osobnú a spoločenskú činnosť, ktorá slúži jednotlivcovi a spoločnosti zároveň a je nemysliteľná bez uspokojovania jednotlivcových potrieb vrátane jeho žiadostí. Aj Wang Ken pokladal sebeckosť za morálne i spoločensky zlú, neveril, že by z absolútnej nezištnosti, pri eliminovaní každej zainteresovanosti, bola možná spoločenská existencia a činnosť. Individuálny človek ako jeden z mnohých zo spoločenského kolektívu je niečo ako vzácnosť. Ľudské žiadosti ba vášne sú plne oprávnené, pokiaľ umožňujú človeku plniť jeho povinnosti. Ich vylúčenie zo života človeka a spoločnosti je neželateľné, ba nemožné. Korektívom spoločenských vzťahov je vzájomná láska a rešpektovanie.

Wang Ken bol prvý čínsky filozof, ktorý sa priamo odvážil charakterizovať človeka ako „klenot“, ktorý je oddelený, či ho možno oddeliť od skupiny až masy iných, ku ktorým patrí. Trvalo ešte ďalších 400 rokov, pokiaľ prišlo v Číne k zásadnejšiemu prelomu v tejto otázke a až v nových desaťročiach nášho storočia nastalo „oslobodenie“ individua, hoci nikdy nenadobudlo podobných rozmerov ako v európskom kultúrnom okruhu. Pred rokom 1900 Číňania ani nemali slovo pre „individuum“ (*ke-žen*).

Wang Kenovo učenie malo svoje spoločenské dôvody. Rozvoj výrobných síl, obchodu, veľká spoločenská mobilita, ktorá rozbíjala pôvodnú jednotu a mala za následok rozbíjanie veľkých kolektívov, iniciatíva v oblasti podnikania a pod. mali za následok, že

sa v učení konfucianizmu objavili snahy odraziť reálne vzťahy medzi ľuďmi a názory na morálnu podstatu človeka.

Tento na Čínu tých čias veľmi pokrokový prvok kritického vzťahu ku konfuciánskej ortodoxii, Wang Ken možno vedome, možno podvedome, podmieňoval potrebou tzv. *siao tchi* tzv. synovskej a bratskej lásky, ktorú pokladal za najdôležitejšiu individuálnu a spoločenskú cnosť. Táto cnosť sa z rodinného prostredia dostáva do širokej spoločnosti a tam sa prejavuje vo forme piatich ďalších: ľudskosti (*žen*), spravdnosti či vedomia povinnosti, ktoré má jednotlivec voči spoločnosti (*i*), adekvátneho správania sa (*li*), múdrosti (*č'*) a dôveryhodnosti (*sin*). Na rozdiel od iných však Wang Ken zdôrazňoval, že synovská a bratská láska nemá absolútnu platnosť, „sebazachovanie“ je predpokladom jej existencie a musí sa uskutočňovať tak, aby jednotlivec neutrpel pritom ujmu.

Tieto svoje názory Wang Ken aplikoval na rôzne sféry spoločenského života, napr. na politiku a na ekonomické problémy. Na rozdiel od iných stúpcov neokonfucianizmu sa domnieval, že nestačí, aby správu štátu mala v rukách len vrstva vzdelanej byrokracie, ale všetci ľudia, i tí najjednoduchší, ak sú morálne na dostatočnej výške. Podľa jeho názoru vysloveného v eseji *Wang-tao lun* (O ceste pravého panovníka) vyplýva, že cisár musí spravovať ríšu spolu so všetkými jej obyvateľmi. Isto dosť čudné maximum pre absolutistického vládcu.

V ekonomickej oblasti zastáva Wang Ken podobné názory ako ostat-

ní novokonfuciánci. Aj keď bol krátko predtým, ako začal „učiť“, dušou a telom vynikajúci obchodník, ktorý si vlastnou usilovnosťou a šikovnosťou nadobudol značný majetok, tvrdil, že v ekonomickej oblasti treba dávať prednosť poľnohospodárstvu a zdôrazňoval šetrnosť a hospodárnosť. Rozhodne protestoval proti sústreďovaniu majetku v rukách niekoľkých málo rodín, ktoré malo za následok ožobracovanie más roľníkov, finančne slabších vrstiev obyvateľstva a spôsobovalo sociálne nepokoje a postavenia.

Wang Kenove názory sa tešili značnej pozornosti súčasníkov. Stal sa zakladateľom tzv. tchaj-čouskej školy. Jeden z jej predstaviteľov Che Sin-jin (1517—1579) spochybnil konfuciánske učenie o piatich vzťahoch medzi ľuďmi: medzi panovníkom a poddaným, otcom a synom, starším a mladším bratom, manželmi a priateľmi, až na ten posledný, lebo je založený na rovnosti tak je jedine morálne oprávnený. Che Sin-jin zomrel vo väzení, keď bol nevinne obvinený z podnecovania vzbury. Li Č' (1527—1602) nepatril medzi príslušníkov tejto školy, ale neskoršie ho do nej zaraďovali. Bol najodvážnejší zo všetkých kritikov rôznych stránok konfuciánskeho učenia a súčasného stavu v oblasti štátnej moci a správy. Napriek zákazom, páleniu jeho diela a trestom, ktoré za čítanie a prechovávanie jeho diel vyplývali, sa tešil po stáročia neobyčajnej pozornosti.

Recenzovaná kniha je prvou svojho druhu, ktorá si všima Wang Kena v jednom z európskych jazykov a zaslúži si pozornosť záujemcov o konfuciánsku filozofiu.

Marián Gálik